

Bokmål

Faglig kontakt under eksamen:

Arvid Næss

73 59 70 53/ 99 53 83 50

EKSAMEN I EMNE TMA4285 TIDSREKKEMODELLER

17. desember 2005

Tid: 09:00–13:00

Hjelpemidler: *Tabeller og formler i statistikk*, Tapir Forlag

K. Rottmann: *Matematisk formelsamling*

Kalkulator HP30S

Ett gult A5-ark med stempel med egne formler og notater

Sensuren faller: 14. januar 2005

NB: Alle svar skal begrunnes.

Notasjon brukt i dette oppgavesettet:

- Z_t er hvit støy med varians σ^2 , dvs. $Z_t \sim \text{WN}(0, \sigma^2)$.
- B er *backshift*-operatoren, slik at $B^j X_t \equiv X_{t-j}$, $j \in \mathbf{Z} = \{0, \pm 1, \pm 2, \dots\}$
- ACVF = autokovarians-funksjon, ACF = autokorrelasjons-funksjon.

Oppgave 1

Anta at tidsrekken X_t er en ARMA(2,1)-prosess definert ved

$$\phi(B) X_t = \theta(B) Z_t; \quad t \in \mathbf{Z} \quad (1)$$

hvor AR-polynomet $\phi(z) = 1 - \phi^2 z^2$, og MA-polynomet $\theta(z) = 1 + \theta z$.

a) Hvilke krav må stilles til parametrene ϕ og θ for at X_t skal være en ARMA(2,1)-prosess?

b) Hva betyr det at X_t er en kausal tidsrekke, og hvordan kan det uttrykkes? Hva med invertibel?

Hvilke tilleggskrav må ϕ og θ oppfylle for at X_t skal være en kausal og invertibel tidsrekke?

I resten av oppgaven skal vi anta at $0 < |\phi| < 1$.

c) Bestem ACVF $\gamma(h)$ til X_t . Vis først at

$$\gamma(0) = \sigma^2 \frac{1 + \theta^2}{1 - \phi^4} \quad (2)$$

og

$$\gamma(1) = \sigma^2 \frac{\theta}{1 - \phi^2} \quad (3)$$

d) Vis at for $\theta = 0$, gjelder ligningen

$$\gamma(2k) = \frac{\sigma^2}{1 - \phi^4} \phi^{2|k|}, \quad k \in \mathbf{Z} \quad (4)$$

Hva blir $\gamma(2k+1)$ for $k \in \mathbf{Z}$?

Oppgave 2

Med utgangspunkt i 'observasjonene' $X_1, X_2, \dots, X_n$ fra en stasjonær tidsrekke X_t , kan ACVF $\gamma(h)$ og ACF $\rho(h)$ estimeres som følger ($h = 0, 1, 2, \dots$):

$$\hat{\gamma}(h) = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^{n-h} (X_{t+h} - \bar{X}_n)(X_t - \bar{X}_n), \quad (5)$$

og

$$\hat{\rho}(h) = \frac{\hat{\gamma}(h)}{\hat{\gamma}(0)}, \quad (6)$$

som kan benyttes dersom h ikke er for stor i forhold til n , f.eks. $0 \leq h < n/4$. Vi skal nå anta følgende resultat: For store n vil estimatoren $\hat{\boldsymbol{\rho}} = (\hat{\rho}(1), \hat{\rho}(2), \dots, \hat{\rho}(k))'$ være tilnærmet normalfordelt $N(\boldsymbol{\rho}, \frac{1}{n}W)$, hvor $\boldsymbol{\rho} = (\rho(1), \rho(2), \dots, \rho(k))'$ og $W = (w_{ij})$ er en $k \times k$ kovariansmatrise gitt av Bartlettts formel

$$w_{ij} = \sum_{l=1}^{\infty} \{\rho(l+i) + \rho(l-i) - 2\rho(i)\rho(l)\} \cdot \{\rho(l+j) + \rho(l-j) - 2\rho(j)\rho(l)\} \quad (7)$$

Anta at for observasjonene $x_1, x_2, \dots, x_{100}$, har vi funnet at $\hat{\rho}(1) = 0.438$ og $\hat{\rho}(2) = 0.145$.

- a) Anta at observasjonene er generert av en AR(1)-prosess: $X_t = \phi X_{t-1} + Z_t$, hvor $|\phi| < 1$. Sett opp sammenhengen mellom $\rho(h)$ og ϕ , og vis at

$$\text{Var}[\hat{\rho}(1)] \approx \frac{1}{n}(1 - \phi^2) \quad (8)$$

Bestem et tilsvarende uttrykk for $\text{Var}[\hat{\rho}(2)]$. Hint: Bruk f.eks. den observerte verdien $\hat{\rho}(2) = 0.145$ til å begrunne approksimasjonene.

Konstruér så et tilnærmet 95% konfidensintervall for både $\rho(1)$ og $\rho(2)$. Bruk disse to konfidensintervallene til å diskutere om observasjonene er konsistente med en AR(1)-modell med $\phi = 0.8$.

- b) Anta at observasjonene er generert av en MA(1)-prosess. Konstruér et tilnærmet 95% konfidensintervall for både $\rho(1)$ og $\rho(2)$. Bruk disse to konfidensintervallene til å diskutere om observasjonene er konsistente med en MA(1)-modell med $\theta = 0.6$.

OPPGITT: 95% konfidens-grenser for en $N(0, 1)$ -variabel er ± 1.96 .

Oppgave 3

- a) Anta at tidsrekken X_t , $t \in \mathbf{Z}$, er (svakt) stasjonær. Vis at $\nabla^k X_t = (1 - B)^k X_t$ også er en stasjonær tidsrekke for enhver $k = 1, 2, \dots$
- b) La tidsrekken Y_t være definert ved ligningen

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2 + X_t, \quad t \in \mathbf{Z}, \quad (9)$$

hvor X_t er stasjonær. Fins det et helt tall k_0 slik at $\nabla^k Y_t$ er stasjonær for $k \geq k_0$, mens $\nabla^k Y_t$ ikke er stasjonær for $k < k_0$. Hva er i så fall k_0 ?